

Катерина Карпенко

КАРПЕНКО Катерина Іванівна — доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та медичної соціології Харківського національного медичного університету.

ДИСКУРСИВНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ЕТИКИ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті обґрунтовується можливість постійно діючого суспільного дискурсу з екологічних проблем, який може стати основою побудови системи соціального партнерства, що враховує також і природні квазі-суб'єкти. Таким чином реалізується потреба моральної легітимації економічної і науково-технічної діяльності.

Ключові слова: дискурсивна легітимація, партнерська етика, егоцентристська етика, екоцентристська етика, гомоцентристська етика, квазісуб'єкт, екологічні перспективи.

Загострення екологічної ситуації актуалізує проблеми етики, завдання якої полягає у легітимації найбільш адекватних підходів до її вирішення. Партнерська етика відрізняється від трьох головних форм інвайронменталістських етик, які сьогодні переважають в оцінці відносин людини до навколишнього середовища — егоцентристської, гомоцентристської та екоцентристської. Слово «партнерство» пов'язане з дискурсом бізнесу і екологічних об'єднань. Між корпораціями, локальними співтовариствами, державними установами і екологічними організаціями може виникати

і виникає успішне партнерство, сфокусоване на рішенні конфліктів, детермінованих локальними проблемами. Але цілий ряд сучасних дослідників доводить, що природні агенти можуть бути представлені за столом обговорень нарівні з бізнесом (М. Горкхаймер, К.М. Маєр-Абіх, К. Мерчант, Б. Латур, Дж.Сьорль, П. Сінгер і ін.). Ідея партнерства між чоловіками та жінками як підґрунтя оновлення суспільства, але без її співвідношення з екологічною етикою, була запропонована Р. Айслер [1]. В. Плюмвуд розглядає дану концепцію як базову для теорії і практики екофемінізму [13]. Посилаючись на принцип *універсалізації взаємності*, що знайшов послідовне висвітлення в комунікативній практичній філософії, А.Єрмоленко припускає можливість розглядати природу як «уявний рівноправний суб'єкт, чи квазі-суб'єкт» [2, с.201], партнерських відносин людини та природи, в яких слід визначити ознаки симетричності.

Для того, щоб з'ясувати специфіку й евристичні переваги партнерської етики, зупинимося на основних рисах тих різновидів етики, з якими вона здійснює дискурсивний діалог. *Егоцентристська* етика, виходячи з ідеї концентрації економічної вигоди, стає концепцією, згідно якої благо для індивіда, або корпорації, є також благом для суспільства в цілому. Тут дискурс індивідуальної свободи в ім'я захисту власних інтересів (характерний для риторики модерну) орієнтується на людські дії, по відношенню до яких природа представлена як сирий матеріал, як ресурс для торгівлі. Виснаження ресурсів і забруднення довкілля не включаються в розрахунки втрат прибутків, а тому відсутні розрахунки щодо самої природи [11, с. 132].

Гомоцентристська етика розвивається в руслі ідеї найбільшого блага для найбільшої кількості людей на найбільш тривалий проміжок часу. Вона віддає перевагу суспільному, соціальному інтересу, а не індивідуальному. У визначеннях утилітаристської концепції Мілля її можна

описати як обґрунтування необхідності найбільшого щастя для найбільшої кількості людей, звільнення їх від болю і страждання. По суті вона є етикою федеральних і державних установ, що діють вільно від політичних сил і приватних лобістів від імені народу і в ім'я загального блага. Насправді, дискурс гомоцентристської етики завжди конфліктує з егоцентристським дискурсом, який прощтовхує інтереси монополістів.

Основні ідеї *екоцентристської* етики були висловлені в 40-х роках ХХ століття екологом Альдо Леопольдом [4] і одержали подальший розвиток в наступні роки. Екоцентризм підкреслює внутрішню самоцінність всіх природних процесів самих по собі і для себе, а не тільки їх інструментальну і утилітарну цінність. Екоцентризм розширює розуміння блага для людського співтовариства до розмірів, які включають також благо біотичної спільноти. З екоцентристського погляду, для того, щоб забезпечити збереження життя на землі, відповідальність повинна включати права всіх організмів, а не тільки людей (А. Леопольд, П. Сінгер).

Всі три домінуючі форми екологічної етики мають певну обмеженість. Егоцентристська етика критикується за індивідуалізм, звеличення інтересів окремих людей (нарцисизм, егоїзм), гомоцентристська етика — за привілеї для більшості в збиток меншині (тиранія більшості, інвайронменталістський расизм), екоцентристська етика — за піднесення цілого за рахунок індивідуального (голістичний фашизм). Егоцентризм і гомоцентризм часто розглядаються разом як антропоцентризм (наприклад, глибинною екологією). Але такий підхід маскує роль економіки, і особливо — капіталістичної, звертаючи більше уваги на людську зарозумілість і панування над природою, ніж на капіталістичний характер привласнення як природи, так і результатів праці. Крім того, вона не в змозі визнати позитивні аспекти соціальної справедливості в гомоцентристській

етиці. Але, з іншого боку, екоцентристський підхід багатьох інвайронменталістів припускає можливість інкорпорації внутрішньої цінності природи в політики передбачення, що розробляються партіями зелених.

Альтернативою, яка трансцендує себе по відношенню до перерахованих вище проблем, є *партнерська етика*. «Нормальне суспільство, підкреслює Є.І. Андрос, — це суспільство соціального партнерства, яке реалізується через структуру постійно діючої суспільної комунікації: система громадянського суспільства, розвинений парламентаризм, відповідальний уряд як уряд парламентської більшості, усталена система взаємодії підприємців і найманих працівників, а найголовніше — постійно діючий дискурс щодо нагальних і найбільш гострих проблем сьогодення» [5, с. 198]. Запропоноване розуміння партнерської етики цілком виправдано акцентує увагу на партнерстві як соціальній комунікації. Разом з тим в ньому присутнє посилення на можливість розширення дискурсу про гострі проблеми сьогодення. Партнерська етика у такому більш широкому розумінні розглядає людське співтовариство і біотичне співтовариство у взаємному відношенні один до одного, в їх обопільній життєвій взаємозалежності.

В той час, як егоцентристська етика ґрунтується на принципі особистої зацікавленості, гомоцентристська етика — на концепції утилітарної корисності та екоцентристська етика — на внутрішній цінності природи, партнерська етика спирається на концепцію відносин (комунікації в широкому сенсі слова). Комунікація є способом взаємозв'язку. Комунікація як відношення також є наративом; ставитися означає повістувати. Наратив пов'язує людей з природою, з місцем, де людина живе, з історією цього місця, його багаторівневими і багатобразними значеннями. Саме в процесі цього оповідання, в якому виникають взаємозв'язки, встановлюються також *квазі-спільноти*.

Для того, щоб включити в екологічну комунікацію природу як суб'єкта (спільника) комунікації, французький соціолог Бруно Латур змінює смисл поняття «природи», тобто матеріальної цілісності, яка не має голосу. Він відкидає таке поняття і бачить натомість «природи»: слони, річки, зірки — які тотожні самі собі, а тому мають голос або потребують голосу колективу. Він пише: «Взаємозв'язок може здійснюватися між різними людьми, між родичами в сім'ї або в певній спільноті, між чоловіками і жінками, між народами, організмами або неорганічними об'єктами, між відособленим місцем в природі й іншою її частиною» [10, с.3]. Багато антропологів виступають проти такого підходу, бо вважають, що Б.Латур ігнорує факти. На що він відповідає, що проблема полягає в тому, що питання, які повинні цікавити екологічну політику, ще не досягли стадії «факту» [10, с.90-112]. Визнаючи обмеженість концепції Б. Латура, однак не можна не відзначити його переконаність в необхідності визнання суб'єктивності природи, яку важливо враховувати в науковій та технологічній діяльності.

Концепція партнерської етики перегукується з основними ідеями голістської етики Клауса Міхаеля Маєр-Абіха. Для нього практична філософія — це філософія відповідальності і за збереження людства і за збереження природи, оскільки «не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людяності» [Цит. за: 3, с.78]. Критикуючи концепції природи, що були запропоновані Гоббсом і Гегелем, і які можна розглядати як філософську легітимацію сучасного правового ладу, в якому права природи фактично не захищені, він вважає, що важливо вийти за межі панівної форми раціональності, а відповідно — забезпечити можливість філософської легітимації прав природи. З цією метою Маєр-Абіх пропонує розрізнити поняття «природа» і «спільноsvіт». Природа, на його думку, — це «цілісність, це одне в усьому», а спільноsvіт — це ті, «хто разом з нами належить до неї» [6,

с. 105]. Природа як цілісність є «чимось більшим від суми її частин — людства й природного спільноsvіту — а саме живий порядок всесвіту», «вона є одною в усьому — в тваринах, рослинах, горах і річках, у морі та вітрі» [6, с.106]. Саме тому загроза довікільлю сьогодні є не тільки екзистенційною, а й універсально-онтологічною загрозою.

Питання про ставлення до спільноsvіту є тим найважливішим положенням, що зближує партнерську етику і голістичну етику Маєр-Абіха. Цим спільним моментом виступає відповідь філософа, яка є категоричною: «ми повинні культивувати й відповідно підносити самоцінність природного спільноsvіту в цілісності природи» [6, с.107]. З таким висновком, дійсно, не можна не погодитися. Він також має бути залученим до методологічного обґрунтування партнерської етики.

Перспективними є також ідеї Маєр-Абіха щодо переходу від соціальної держави до природної держави. В умовах загострення екологічної кризи держава, дійсно, має «інтегрувати індустріальне суспільство до природи» [Цит. за: 3, с.85]. З цього приводу А.Єрмоленко цілком слушно підкреслює, що «метою розв'язання наступного «соціального питання, а саме екологічного, є подолання несправедливості у взаєминах з природою» [3, с.85].

Для з'ясування сутності партнерської етики значущим є її аналіз як у площині комунікації, так і в площині цілераціональності. У цьому плані слід відзначити етичну концепцію німецького філософа Ганса Ленка, який формулює цю проблему як «відповідальність у техніці, за техніку, за допомогою техніки» [2, с.214]. Такий підхід базується на висновках філософії суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, які включають в аналіз не лише людей як суб'єктів екологічної комунікації, а й інші види наявного буття. Це могло б відбуватися за умов, «коли б зрілі суб'єкти в дискурсі представляли не лише себе, а й говорили «від імені» тієї

частини буття, яка «мовчить» [2, с.214]. Тенденцію до подібних змін Г.Ленк спостерігає у професійних етичних кодексах, у яких невідчужувані моральні права передують вимогам досягнення прибутку й уникнення збитків, а тому забезпечують відкритість певних професійних страт щодо громадськості і позначаються нормою, котра вимагає «шукати компромісу, який однаковою мірою задовольняє кожного» (універсальна відповідальність) [2, с.125]. Г.Ленк вважає важливим впроваджувати етичний та моральний зміст у виховання і освіту, планувати і здійснювати відповідні заходи, наприклад, обговорення та оприлюднення окремих справ, комітетів з етики, присяг тощо, а також правовий захист, завдяки чому етичні кодекси стануть не лише гарним побажанням чи безсилим виправданням, які не мають нічого спільного з повсякденним життям.

Партнерська етика закликає до динамічної рівноваги між людьми і природою. У 70-х роках ХХ сторіччя Г. Маркузе концептуалізував природу як партнера, підкреслюючи не тільки внутрішню відмінність, але й цілісність світу, який люди розділяють з природою. На його думку, природа — союзник людини, а не просто органічна і неорганічна матерія. Вона є «життєвою силою в собі і для себе» [7, с.25, 244], що виявляється як суб'єкт-об'єкт. Природа як суб'єкт може бути достатньо злою по відношенню до людини, і в таких випадках людина бореться з природою, але боротьба може бути також припинена і тоді настає час для миру, врівноваженості, звершень.

Ідея партнерства між людьми як вимір людських відносин відбита в преамбулі до Порядку денного ХХІ століття «Про глобальне партнерство для стійкого розвитку» і у вступному параграфі «Декларації про навколишнє середовище й розвиток», що була прийнята в Ріо-де-Жанейро. Концепція партнерства також була темою Глобальної асамблеї «Жінки і навколишнє середовище: Партнерство — в життя» (Міамі,

1993). Документ цієї конференції «Всесвітній конгрес жінок за здорову планету» пояснює шляхи, що визначають втілення в практику людської сторони цього партнерства. Кодекс, розроблений жінками, указує на людський вимір активного партнерства. Але аналіз даних положень у контексті гендерного виміру екологічної комунікації свідчить, що в них є тенденція перебільшення ролі жінок у вирішенні екологічних проблем. Така тактика може бути лише частково виправданою у ситуації переходу від патріархального до партнерського вирішення даних проблем. стадії. Партнерство, що базується на взаємному визнанні і повазі, має враховувати інтереси усіх зацікавлених сторін.

Комунікація з природою як партнером, а не як з пасивним ресурсом, відкриває можливість недомінантного, неієрархічного способу взаємодії між природою і людством. Замість того, щоб говорити про природу як машину, якою можна маніпулювати, ресурс, який можна експлуатувати, або об'єкт, який можна вивчати і перетворювати, природа стає суб'єктом партнерства. Американська дослідниця К.Мерчант пише: «Голоси природи чутні у вітрі і хвилях, звуках і запахах, і в грі тіней на схилах гір. Як будь-який партнер, природа іноді виграватиме; у інших випадках людські потреби розглядатимуться як пріоритетні. Але обидва партнери повинні мати рівні права, і їх голоси повинні бути почуті» [12, с. 67].

Хаотично організований світ природи має бути визнаний як вільний автономний актор точно також, як і люди є такими ж автономними агентами. Як природа обмежує людську свободу домінувати над нею і контролювати її, точно також влада людей лімітує свободу природи і свободу інших людей. Наука і технологія показують, що такі події, як урагани, землетруси, повені або пожежі відбуваються в конкретному місці, але ніхто не знає наперед, де це може відбутися. Оскільки природа є хаотичною, її потрібно поважати і ставитися до неї як до активного партнера через партнерську етику. Наприклад, якщо ми знаємо,

що в Кримських горах періодично відбуваються землетруси, то утилітаристська, гомоцентристська етика стверджуватиме, що держава не повинна давати ліцензію на будівництво атомного реактору в сейсмонебезпечній зоні. Але партнерська етика припускає інше аргументування. Вона пов'язана з твердженням, що «ми, людське співтовариство, повинні поважати природну автономію як актора, лімітуючи будівництво і залишаючи певний простір відкритим» [12, с.217].

У вирішенні таких питань важливого значення набувають такі метанституції, як «резонуюча громадськість» і практичний дискурс, який може бути презентований конференціями різного рівня, на яких будуть обговорюватися екологічні питання (Апель). Вони обговорюватимуться конкретними людьми, в конкретних місцях, але результат залежатиме від єдиної історії людей і природи на землі, від оповідань, які люди придумали для себе про землю, про життєві потреби.

Вони залежатимуть, нарешті, від характеру партнерства між природокористувачами у минулому і сьогодні, від глобального контексту, від здатності передбачати наслідки втручання в природу або від відсутності такої. Дж.Сьорль підкреслює, що наша мета полягає в тому, щоб з'єднати соціальну дійсність з нашою базисною онтологією — фізикою, хімією і біологією. Щоб зробити це, вважає він, «ми повинні показати безперервну лінію, яка йде від молекул і гір до викруток, важелів і потім до законодавчих органів, грошей і держав. Центральний пункт на шляху від фізики до суспільства — колективна інтенціональність і вирішувальний рух на шляху створення соціальної дійсності — колективне інтенціональне накладення функцій на об'єкти, які не можуть використовувати цих функцій без такого накладення» [8, с. 13].

Консенсус і обговорення повинні здійснюватися партнерами, що спільно обговорюють короткострокові і довгострокові інтереси людських співтовариств і природних агентів. Ті, хто сидять за столом переговорів, беруть участь

в дискурсі, представляють інтереси не тільки людей, але й природи. Як і в будь-якому іншому виді партнерства, тут повинні бути виражені потреби кожної сторони, вони повинні бути почуті і визнані. Якщо учасники екологічної комунікації ідентифікують свої власні егоцентристські, гомоцентристські й екоцентристські етичні припущення і згодні почати новий виток відносин, заснований на партнерстві, взаємних зобов'язаннях і пошані, то з'являється надія на консенсус.

Люди, що сидять за столом переговорів, мають різні інтереси. Проте вони виступають не тільки представниками компаній, біологів, що захищають дику природу, менеджерів і працедавців, які хочуть полювати на тварин і ловити рибу, але вони також є людьми, які говорять від імені «лані і форелі» [12, с.219]. Партнерство, в підвалинах якого знаходяться екологічні проблеми, може виникати між жінками і жінками, чоловіками і жінками, чоловіками і чоловіками, людьми і природою і так далі. Його метою є формування сталого розвитку.

Виникає немало складнощів в здійсненні партнерської етики. Найбільш важким завданням є її узгодження з етикою вільного ринку, орієнтованою на постійне зростання і несправедливе використання як природних, так і людських ресурсів для досягнення прибутку. Однак недостатньо покладати провину за кризу навколишнього середовища на еволюцію форм домінування, або на західний дуалізм (як це роблять деякі соціальні і соціалістичні феміністки), або на антропоцентризм (як це роблять представники глибинної екології), або на перевагу владних відносин і просвітницької раціональності (як це роблять постмодерністи). Ці підходи схильні ігнорувати або недооцінювати критичну роль, яку грає капіталізм. Проте вони можуть бути корисними, коли будуть інтегровані в економічний аналіз експлуатації людей і природи. Система поглядів, що включає діалектичні, історичні, системно-структурні відносини між різними

концептуальними рівнями екології, виробництва, репродуктивних відносин і свідомості може інтегрувати ці підходи у всеосяжні стратегії, ідентифікувати слабкі аспекти системи й забезпечувати енергією й адекватним баченням нові соціально-екологічні рухи і неурядові організації для забезпечення стабільного світу.

Макс Горкхаймер ще в 1947 році, закликаючи до відродження природи, писав: «Колись саме мистецтво, література і філософія прагнули виразити значення речей і життя, вони були голосом всього того, що мовчить, наділяючи природу органом, який дає зрозуміти про її страждання, або ми б ще могли сказати, що вони прагнули назвати речі своїми іменами. Сьогодні мова природи відкинута» [9, с.101, 115]. Завдяки партнерській етиці, дискурс і реальність можуть злитися в стійкому розвитку. Природа, разом з жінками і меншинами, говоритиме іншим, але почутим голосом.

Таким чином, впровадження системи постійно діючого суспільного дискурсу з екологічних проблем і буде дієвою основою побудови такої системи соціального партнерства, що враховує також і природні квазі-суб'єкти. Вона реалізує потребу моральної легітимації економічної і науково-технічної діяльності, що уможлиблюється універсальними процедурними умовами дискурсу норм цієї діяльності. Це забезпечує модернізацію суспільства, що виявляється у його демократизації й публічній відкритості. Таке партнерство може стати, дійсно, людиновимірним і справді відповідальним у світлі екологічних перспектив ХХІ сторіччя.

Література

1. *Айслер Р.* Чаша та меч: Наша історія, наше майбутнє / Р.Айслер — К.: Сфера, 2003 — 322 с.
2. *Єрмоленко А.М.* Комунікативна практична філософія. Підручник / А.М. Єрмоленко — К.: Лібра, 1999. — 488 с.
3. *Єрмоленко А.М.* Концепт «спільносвіту» в практичній

- філософії природи Маєр-Абіха / А.М. Єрмоленко // Філософська думка. — № 3. — 2004. — С. 77–88.
4. *Леопольд О.* Календарь песчаного графства / О. Леопольд [пер. с англ. И. Гуровой] — М.: Мир, 1980. — 216 с.
  5. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах // В.Г.Табачковський, А.М.Дондюк, Г.І.Шалашенко, Є.І.Андрос, Г.П. Ковадло, Н.В. Хамітов. — К.: Наукова думка, 2004. — 248 с.
  6. *Маєр-Абіх К.М.* Від спільноти людей до природного спільно світу / К.М. Майєр-Абіх [пер. з нім. А. Єрмоленка] // Філософська думка. — К.: 2004. — № 3. — С. 88–110.
  7. *Маркузе, Герберт.* Одномерный человек / Г. Маркузе [пер. с англ. А. Юдина] — М.: «REFL-book», 1994. — 368 с.
Сёрль Дж. Конструирование социальной реальности / Дж. Сёрль // Романова А. О книге Дж. Сёрля «Конструирование социальной реальности», рефер. перевод с англ. — <http://amazon.com/exec/obidos>. — 102 с.
  8. *Horkheimer, M.* The Eclipse of Reason / M. Horkheimer. — New York: Oxford University Press, 1947.
  9. *Latour B.* Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy / B. Latour. — Cambridge: University Press, 1999. — 289 p.
  10. *Mellor, Mary.* Women, Nature and the Social Construction of Economic Man / M. Mellor // International Journal of Ecological Economics, vol. 20, no. 2, 1997. — P. 129-140.
  11. *Merchant, Carolyn.* Radical Ecology / C. Merchant. — Routledge, London, 1998. — 259 p.
  12. Plumwood Val. Ecofeminism: Toward Global Justice and Planetary Health. Feminism and Ecofeminism: Beyond the Dualistic Assumptions of Women, Men and Nature / V. Plumwood // Democracy & Nature. 2001. Vol. 2. No 2. (Issue 4.) — P.36 — 52.

Дискурсивная легитимация партнерской этики и экологические перспективы

В статье обосновывается возможность постоянно действующего общественного дискурса по экологической проблеме, который может стать основой построения системы социального партнерства, которая включает также и природные квази-субъекты. Таким образом реализуется потребность в моральной легитимации экономической и научно-технической деятельности.

Ключевые слова: *дискурсивная легитимация, партнерская этика, эгоцентристская этика, экоцентристская этика, гомоцентристская этика, квази-субъект, экологические перспективы.*

Discursive legitimsiya partner ethics and ecological prospects

In the article it has been proved the possibility of the regularly acting discourse on ecological problem, which could become a base for creation of the social partner system, which includes also the natural quasi-subjects. In such way the need of the moral legitimation of the economical and scientific and technical activity is realized.

Key words: *discursive legitimation, partner ethics, egocentric ethics, ecocentric ethics, homocentric ethics, quasi-subject, ecological perspectives.*

Надійшла до редакції 15.07.2009 р.